

Araştırma Makalesi / Research Article

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KURAMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ: ORTAK ÇIKARLAR, BEKLENTİLER VE FARKLILIKLAR

İlkay TÜRKEŞ^{1*}
Güngör ŞAHİN²

Öz

2010'dan bu yana ilişkilerin gergin seyrettiği Türkiye-İsrail hattı, bugüne dek birçok alanda iş birliği ve ortaklık yapılmasının önüne geçen bölgesel bir kriz ortamı yaratmıştır. Diplomatik ilişkilerin kopma noktasına gelmesi, Doğu Akdeniz havzasında doğal kaynak temelli ortaya çıkan bloklaşmalar ve iki ülkenin zıt taraflarda yer alması, uzun yıllardır olumlu gelişme yaşanmasına fırsat vermemiştir. Ancak sistemde günden güne artan ekonomi temelli iş birlikleri, ülkeleri birbirlerini yok sayamayacakları derecede bağımlı hale getirmiştir. Karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinden bakılabilecek ilişkiler dizisinde Türkiye ve İsrail ele alındığında, İsrail'in sahip olduğu doğal gaz ve hidrokarbon rezervi ile Türkiye'nin alternatif teşkil edebilecek işletim halindeki boru hatları kazan kazan yaklaşımıyla ortak amaca hizmet edebilecektir. Çalışmanın amacı, Türkiye-İsrail eksenli hayata geçirilmesi muhtemel iş birliğinin ileriki dönemlerde bir karşılıklı bağımlılık yaratma ihtimalini araştırmaktır. Bu anlamda çalışma, önümüzdeki dönemlere yönelik bir projeksiyon yaratmak ve öngörülere yer vermesi adına önem taşımaktadır. Makalede nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda kuram betimleyici çerçevede açıklanmış ve literatür analizinden faydalanılmıştır. Çalışmanın bulgusu kapsamında enerji bazlı muhtemel işbirliklerinin, asimetrik olsun veya olmasın karşılıklı bağımlılık yaratmada yetersiz kalacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, İsrail, İşbirliği, Karşılıklı Bağımlılık, Türkiye.

JEL Kodu: F5

TÜRKİYE-ISRAEL AFFAIRS IN THE FRAMEWORK OF INTERDEPENDENCE THEORY: COMMON INTERESTS, EXPECTATIONS AND DIFFERENCES

Abstract

The Türkiye-Israel line, in which relations have been tense since 2010, has created a regional crisis environment that has prevented cooperation and partnership in many fields. The breaking point of diplomatic relations, the natural resource-based blocs in the Eastern Mediterranean basin, and the fact that the two countries are on opposite sides have not allowed a positive development for many years. However, the increasing economy-based cooperation in the system has made the countries dependent on each other. When Israel and Türkiye are considered in the series of relations that can be viewed from the perspective of interdependency, there is a chance to create a market through Israel's natural gas and hydrocarbon reserves and Türkiye's pipelines as an alternative. The aim of the study is to investigate the possibility of cooperation between Israel and Türkiye to create a mutual dependency in future. The study is important in order to create a projection for the upcoming periods and to include predictions. In qualitative research method context, the theory was explained in a descriptive framework and literature analysis was used. Within the scope of the finding of the study, it was concluded that possible energy-based collaborations, whether asymmetrical or not, would be insufficient to create interdependence.

Keywords: Energy, Israel, Cooperation, Interdependence, Turkey.

JEL Code: F5

¹ Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID: 0000-0002-8183-698X.

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): turkes.ilkay@gmail.com

² Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID: 0000-0001-6296-8568.

Başvuru Tarihi (Received): 22.06.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 20.01.2023

Giriş

20. yüzyılın sonlarına doğru gelişen küresel ağlar ve devletlerarası ilişkiler, devletleri/kurumları birbirlerine karşı ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda karşılıklı biçimde bağımlı ve ilişkili hale getirmiştir. Günümüzde bu alanlarda en çok bağımlılığın en çok ekonomi yönlü geliştiği düşünülmektedir. Alınan kararlar, dünyanın her yerindeki ülkeleri etkilemektedir. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından formüle edilen ve “karşılıklı bağımlılık” (*interdependence*) terimiyle ifade edilen bu süreç, zamanla bir kuram halini almıştır. Özellikle ekonomik alanda kendini gösteren bu değişim/dönüşüm, devletlerin kapasiteleri ne olursa olsun kendilerini dünyanın geri kalanından soyutlamasına imkân vermemektedir. Uluslararası ilişkilerde genel kabul görmüş anarşik sistem, devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini negatif / pozitif yönlü artırmaktadır.

Her devlet, dış politika süreçlerine ve ulusal çıkarlarına yönelik farklı stratejisi uygulamaktadır. Bu stratejiler, bölge ile çevre devletlerden ve hatta sistemden soyutlanamaz şekilde geliştirilmektedir. Stratejiler ve öncelikler ülkeden ülkeye farklılık gösteren çatışma veya iş birliğine de zemin hazırlamaktadır. Fakat bir çatışma durumunda az veya çok iki taraf da zarara uğramakta, iş birlikleri için de aynı durumda az veya çok iki taraflı kazanç tezahür etmektedir. Asimetrik de olsa bu durumda da karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilmektedir.

2008 - 2009 yıllarındaki İsrail’in Gazze Dökme Kurşun Harekâtı ve 2010 Mavi Marmara Saldırısı gibi bir dizi meseleler neticesinde kopma noktasına gelen Türkiye – İsrail ilişkilerinde, 9 Mart 2022’de İsrail Devlet Başkanı Isaac Herzog’un Türkiye’ye yaptığı resmi ziyaret ile birlikte yeni bir döneme adım atılacağına sinyalleri verilmiş oldu. Diplomatik ilişkilerin kesildiği yıllar boyunca ticaret hacmi iki devlet arasında pozitif yönlü gelişme gösterse de potansiyelinin altında kalmış, hayata geçirilebilecek iş birlikleri geliştirilememiştir. Lakin son gelişmeler ışığında, neredeyse on dört yıl aradan sonra devlet başkanları düzeyinde yapılan ikili görüşmenin önümüzdeki yıllarda bilhassa doğal kaynaklar ve enerji hususlarında yapılması muhtemel iş birliklerinin temelini atılmış olduğuna dair ortak bir kanı oluşmuştur. İsrail’den çıkacak olan gazın Avrupa’ya ulaştırılması konusunda yapılan ve Türkiye’yi dışlayan birtakım projelerin iptalinin hemen ardından gelişen ikili ilişkilerin, bu anlamda atılacak adımların temeli olduğu düşünülmektedir. Özellikle Avrupa’nın, Rusya’dan ithal ettiği gazın sürdürülebilirliğine dair endişeler, Avrupa’nın gözünü Doğu Akdeniz’de hâlihazırda rezerv ve boru hattı bulunan ülkelere çevirmesi karşılıklı bağımlılığı gündeme getirmektedir.

Çalışma Türkiye – İsrail ilişkilerinde 2010 yılı sonrası dönemi kapsamaktadır. Çalışmada dil sınırlılığı sebebiyle İngilizce ve Türkçe kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca Doğu Akdeniz odaklı meselelerde birçok kıyı ve bölge devleti konu ile ilişkili olsa dahi bu çalışma, İsrail ve Türkiye ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, gelişmekte olan Türkiye - İsrail ilişkilerine bir projeksiyon sunmak, ileriki dönemler için tahlil etmek ve olası iş birliklerinin birer “karşılıklı bağımlılık” doğurma ihtimalini araştırmaktır. Özetle makalenin amacı, gelişmekte olan Türkiye – İsrail ilişkilerine ekonomik iş birliği çerçevesinden bakmak ve gelecekteki kazanımları öngörebilmeyi hedeflemektedir. İncelenecek olan iş birliği ve kazanımların yanında, iki devletin ayrı düştüğü konular da tartışılacak ve bu unsurların ekonomiye kıyasla ne derece öncelikli olduğu da sorgulanacaktır. Diğer yandan ilişkilerin hangi başlıklar altında kategorize (*compartmentalization*) edildiği de analiz edilecektir.

Araştırma, dört temel soruya cevap arayacaktır. Bu sorular sırasıyla;

- Türkiye – İsrail ilişkileri 2010 yılına dek nasıl şekillenmiş ve ilişkilerin kopma noktasına gelmesinde hangi dönüm noktaları rol oynamıştır?

- Doğu Akdeniz meselesinde iki ülkenin tutumu nasıl şekillenmiş ve hangi bloklaşmalar yaşanmıştır?
- Türkiye – İsrail ilişkilerinde “yeni dönem” olarak adlandırılabilir süreçte muhtemel iş birlikleri, beklentiler ve farklılıklar neler olabilir?
- Türkiye-İsrail ilişkileri enerji anlamında geliştiği takdirde karşılıklı bağımlılık ne derecede etkin olur? Şeklinde tasarlanmıştır.

Birinci soru ile amaçlanan, geçmişten günümüze Türkiye – İsrail ilişkilerinin hangi başlıklar altında, hangi dinamiklere bağlı olarak geliştiğine cevap aramaktır. İkinci soru ile birlikte Doğu Akdeniz’de yaşanan uyuşmazlıklar, önceki dönemde iki ülkenin enerji bazlı iletişimi ve sonrasında derinleşen görüş ayrılıkları detaylandırılacaktır. Üçüncü soru, önümüzdeki süreçte iki ülkenin ekonomi öncelikli olmak üzere siyasi, askeri, kültürel anlamda birliktelik potansiyeli, beklentileri, benzerlikleri ve farklılıklarına cevap arayacaktır. Son soru bağlamında ise “karşılıklı bağımlılık teorisi”nden hareketle hayata geçirilmesi muhtemel iş birliklerinin bir bağımlılık yaratıp yaratamayacağı, karşılıklı bağımlılığı beraberinde getirip getirmeyeceği hususu irdelenecektir. Buna göre iş birliklerinin kapsamı, bölgeye ve iki ülkeye nüfuzu, enerjiden ayrı düşülen diğer politikalara etkileri belirlenecektir.

Çalışma tek bir hipotez üzerine odaklanmıştır. Hipotez, Doğu Akdeniz’de Orta Doğu güvenlik kompleksinin genel geçer kimlik inşasından ayrı yere ve kendine özgü karakteristiğe sahip iki devletin; enerjide iş birliğine gitmesinin bir kazan - kazan oluşturarak karşılıklı bağımlılık yaratacağı, ancak uyum sağlanamayan diğer konuların da kategorize edilerek yürütülebileceği üzerine bina edilmiştir.

Çalışma, güncel gelişmeleri takiben ileriye dönük bir projeksiyon yaratma ve maliyeti öncelik alan teoriden mütevellit özgün yanlar taşımaktadır. Literatürde iki ülke ilişkisini esas alan birçok çalışma, geçmişte olanı tahlil etmeye yönelmiştir. Bu anlamda öngörülere yer verme ve Türkiye’nin çıkarlarına uygun bir politika benimsemesine yardımcı bir ajanda yaratmak çalışmanın önemini göstermektedir.

Araştırmada nitel veriler kullanılacaktır. Öncelikle teoriyi esas alan ana kaynaklardan, iki ülke ilişkileri için de resmi görüşmelerden, bildirilerden, makalelerden ve araştırma raporlarından yararlanılacaktır. Bilhassa resmi görüşmelerde geçen diyaloglar ve söylemler ilerideki döneme ışık tutmak için oldukça faydalı olacaktır. Doğu Akdeniz’de Türkiye ve İsrail’in doğal kaynakları pazarlama potansiyelleri de tablo ve grafiksel veriler üzerinden incelenecektir. Veri toplama tekniği olarak literatür analizinin, araştırma merkezlerinin raporlarının ve birincil kaynakların üzerine gidilmiştir.

Teoriyi ve iki devletin muhtemel işbirliğini açıklamak için kullanılacak iki ana kaynak, Joseph S. Nye ve David A. Welch’in “Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak” ve Joseph S. Nye ve Robert Keohane’in “Güç ve Karşılıklı Bağımlılık” adında yayınladıkları eserlerdir. Devletlerarası ilişkilerin küresel bir düzlemde iletişim ağları arttıkça kaçınılmaz bir şekilde süreklilik kazandığını ve bu sürekliliğin de ekonomi başta olmak üzere birçok alanda bağımlılık yarattığını öne süren bu eserlerde karşılıklı bağımlılık teorisi açıklanmaktadır. Özellikle tarihsel süreçte Japonya ve ABD’nin hem savaşan iki devlet hem de bir yandan maliyet eksenli işbirliği politikalarında bulunması en sık başvurulan örnek olarak kendini göstermiştir. Çalışmada bu eserlerden bir yandan teoriyi açıklamak için yararlanılırken diğer yandan birçok olayla sarsılan, ancak enerji - ekonomik yönlü bir birlikteliğin mümkün olduğu Türkiye-İsrail ilişkilerini kurama oturtmak için de faydalanılmıştır.

Siyasi, kültürel, dini ve bölgesel uyuşmazlıklardan dolayı birçok kez zayıflayan iki devlet arası bağların güçlendiği son dönemlerde aynı beklentilerin yanında yine de farklılıklar ve benzerlikler de mevcuttur. Bunları tahlil etmek adına kullanılacak başlıca eserler ise periferi ve bölge

ilişkilerini inceleyen Jean - Loup Samaan'ın "Israel's Foreign Policy Beyond the Arab World" ve analiz düzeyinde ilişkilerin tahlinini yaparak, üçüncü bir aktör ve arabulucu olarak görülen ABD'yi de ele alarak Shira Efron tarafından yazılan "The Future of Israeli – Turkish Relations" adlı rapor olacaktır.

Çalışma giriş ve sonuç hariç beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeveye yer verilecektir. Burada karşılıklı bağımlılık, küresellik -küreselleşme – küreselcilik ve karşılıklı bağımlılık teorisi açıklanacaktır. İkinci bölümde iki devletin ilişkilerinin kronolojik bir genel değerlendirmesi yapılacak ve temel döngüleri ortaya koyulacaktır. Üçüncü bölümde Doğu Akdeniz bölgesini derinden tetikleyen ve gündeme taşıyan enerji hususu detaylandırılacak ve iki ülkenin aldığı farklı pozisyona değinilecektir. Dördüncü bölümde iki ülkenin enerji temelinde rezerv, rota, kaynak gibi potansiyelleri irdelenecek ve bu hususlardan kaynaklı muhtemel iş birliğinin üzerine gidilecektir. Ayrıca beklentilerin yanında benzerlik ve farklılıklar da ortaya koyulacaktır. Son bölümde ise olası bir iş birliğinin karşılıklı bağımlılığı getirip getiremeyeceği araştırılacaktır. Sonuç olarak elde edilen bulgularla tartışma kısmına yer verilecektir.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

1.1. Karşılıklı Bağımlılık

"Karşılıklı bağımlılık" uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde, sistemde aktör olarak sadece devletin değil; bunun yanında küreselleşmeyle birlikte devlet – merkezli yapının kırılma yaşadığı ortamda kararları etkileme mekanizmasına sahip uluslararası örgütlerin, küresel şirketlerin, yasa dışı örgütlenmelerin (kısacası devlet – dışı aktörlerin de dâhil olduğu) vb. oluşumların gerçekleştirdikleri faaliyetlerin birbirlerini etkilemesi ve birbirleriyle bağlantılı olması halidir. Bu bağımlılık, sistemin çapraz okumasının yapılmasının gerektiğine işaret ederken, bir aktörün karşı tarafı etkileme derecesi veya gücü her zaman her aktör için eşit olmak zorunda değildir.

Genellikle ekonomi bazlı ilişkilerde öne çıkan bu karşılıklı bağımlılık, bir tarafın daha kırılğan diğer tarafın ise sonuçtan daha güçlü çıkmasıyla açıklanmaktadır (Sönmezoğlu, 2017). Bu noktada yukarıda da bahsedildiği üzere, eşit olmama hali bir asimetriyi de meydana getirmektedir. Hâlihazırda bu ilişkilerde sürekli bir simetri hali de zorunlu değildir. Sonuç olarak ortaya çıkan neticede bir taraf maliyetle daha fazla yüzleşirken ve bunun üstesinden daha zor gelirken, diğer taraf için maliyetin etkisi daha kolay atlatılabilir halde olmaktadır. Ayrıca bağımlılığın "karşılıklılık" içermesi de zorunludur. Kısacası her zaman etkileyen veya etkilenen tek bir taraf olmamaktadır. Muhakkak ki karşıdaki aktör de nötr veya etkisiz olmayacaktır.

1.2. Küreselleşme ve Küreselcilik

Küreselleşme, en genel tanımı itibariyle mekânsal sınırların aşılması, coğrafi ve sosyal – kültürel – ekonomik engellerin ortadan kalkması sonucu dünyaya ulaşılabilirliğin hızlanması, dünyanın küçülmesi ve entegrasyonun artmasıdır (Sönmezoğlu, 2017: 378). Dünya çapında karşılıklı bağlantıların genişleme ve derinleşme yaşayarak hızlanması ve büyümesi şeklinde tanımlanmaktadır (McGrew ve diğerleri, 2014/2021: 62). Küreselleşme; dünya siyasi tarihi penceresinden bakıldığında kıtaların keşfiyle, Sanayi Devrimi'yle, Fransız Devrimi'yle ve nitekim günümüzde özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla uzun bir sürece yayılarak yol kat etmiştir. Bilhassa bağımsızlığını kazanan devletlerin liberal ekonomiye eklenmesi, küreselleşmeye paralel çok hızlı gelişmiştir. Bunun yanında aynı dönemde iletişim ve teknoloji atılımlarının yaşanması, küreselleşmeyi doğrudan etkilemiştir. Uluslararası Para Fonu, 2000 yılında yaptığı bir düzenleme ile küreselleşmenin dört temel unsurunu; uluslararası ticaret ve uluslararası işlemler, sermaye ve yatırım hareketliliği, uluslararası göç ve insan hareketliliği ile bilginin yayılması olarak belirlemiştir (Sönmezoğlu, 2017: 379).

Özellikle son otuz senede, küresel bağlantılar ekonomiden kültüre kadar pek çok farklı alanda kendisini göstermiştir. Küresel ticaret, finans, üretimin yayılması gibi gelişmeler, konumları nerede olursa olsun ulusların ve devletlerin ekonomik entegrasyonunu yoğunlaştırmıştır (McGrew ve diğerleri, 2021: 63). Anthony McGrew, küreselleşmenin tanımını yaparken bunu bir süreç olarak ele almaktadır. McGrew'a göre, siyasi sınırların ötesine geçen toplumsal, siyasi veyahut ekonomik faaliyetlerin ve kararların, uzak bölgelerdeki toplumlar ve aktörler için önem taşıması, dünya ticaretinin yükselişinden kitle imha silahlarının yayılmasına kadar geniş bir yelpazenin tüm insanlık için dikkate değer gelişmeler olduğu, ulaşım ve iletişimin gelişmesi ise haber alma, bilgi, sermaye ve bu gibi alışverişlerin hızlandığı dönemler küreselleşmenin yol kat etmesine yarar sağlamaktadır (McGrew ve diğerleri, 2014/2021: 65). Bu etkileşim sonucu, yerel olaylar küresel sonuçlara, küresel olaylar ise yerel sonuçlara gebe kalmakta ve sosyalleşen dünyada bir "küreselcilik" fikri oluşmaktadır (McGrew ve diğerleri, 2014/2021: 65).

Araştırmalarda küreselleşme ile ulus toplum veya ulus devletin zarar gördüğünü iddia edenler bulunsa da Karşılıklı Bağımlılık Teorisi kurucularından olan Keohane ve Nye için daha farklı bir durum vardır. Küreselleşme, her zaman evrensel bir toplum oluşumuna veya ulus devlet bilincinin yok olması anlamına gelmemektedir. Günümüzde dahi farklı dinsel inançlara, etnik kimliğe veya köklü değerlere sahip toplumlar, karşılıklı etkileşimin yükselmesi sonucu çatışmaya girmektedir (Nye ve Welch, 2017/2018: 403). Örneğin küreselleşme sonucu sınırları aşan göç hareketleri, göçmenler tarafından varılması hedeflenen ülkenin vatandaşlarının kimlik bilincini yükseltmektedir. Aynı şekilde küreselleşmenin dolaşıma hızlıca sokabildiği salgın hastalıklar, toplumları kendi içine kapatmakta ve küreselleşme kendi sürecini sekteye uğratmaktadır.

Küreselcilik ise dünyanın tüm bölgelerine, kapitalizm modelinin ve onun temel normlarıyla ilkelerine yayılarak yayılmasına gönderme yapmaktadır (Steger, 2007/2010: 269). Yukarıda verdiğimiz örneklerden yola çıktığımızda küreselleşmenin pek çok kategori altında bir süreç olduğu kabul edilse bile bazı etkileşimler sonucu sekteye uğradığını söylemek mümkündür. Ancak küreselci bakış açısı küreselleşmeyi, piyasanın entegrasyonu ve liberalleşmesine yormaktadır (Steger, 2007/2010:269). Diğer yandan küreselleşme asla geriye döndürülemez ve sürekli ileriye gider (Steger, 2007/2010:269). Kısacası kaçınılmazdır.

Ayrıca Keohane ve Nye için küreselleşmeden farklı olarak küreselcilik, günümüzde Amerikan merkezli olan, küresel bilgi ağlarını ABD tekelinde tutan merkezi bir konum yaratma gayesidir (Keohane ve Nye, 2012: 211). Bu noktada en kullanışlı yol ise yumuşak gücü devreye sokarak, ABD'nin arzuladığı hedefleri, mesafeler fark etmeksizin diğer ülkelere kendi istekleri ile yapmalarını sağlama yeteneği ortaya çıkmaktadır (Keohane ve Nye, 2012).

1.3. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık ilerledikçe bu iki süreç birbirini tamamlamakta ve ortaya bir kuram çıkmasına imkân sağlamaktadır. Teori, başlıca Nye ve Welch tarafından yazılan "Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak" ile yine Nye ve Keohane tarafından yazılan "Güç ve Karşılıklı Bağımlılık" adlı eserlerde çalışılmıştır.

Anarşik uluslararası sistem kabulünden hareket eden bu kuramda, devletlerden örgütlere kadar kesin bir hiyerarşik yapının olmadığı uluslararası ortamda söz konusu aktörler, buldukları eylemlerle birbirlerini etkilemekte ve bir bağlılık meydana getirmektedir. Bu eylemler her iki taraf için de olumlu veya olumsuz sonuçlar verebilirken bir taraf için olumlu, diğer taraf için olumsuz örneklere de rastlanmaktadır. Yaptırım uygulayıcı ve hiyerarşinin olduğu bir sistemden yoksun olunması durumu, aktörler tarafından ortaya koyulan eylemlere hareket serbestisi kazandırmaktadır. Yani herhangi bir cezai yaptırım ile karşılaşmayacağını bilen bir aktör, karşı tarafı olumsuz etkileyecek bir netice verecek eylemden kaçınmamaktadır. Nihayetinde en başta kendi çıkarı ve maliyeti öncelikli olacaktır.

Günümüzde karşılıklı ekonomik bağımlılık, karşılıklı askeri bağımlılık gibi çeşitli düzlemlerde oluşan ilişkiler ağı görülmektedir. Bunun yanında her karşılıklı bağımlılığın bir kaynağı, faydası, göreceli maliyeti ve simetri düzeyi bulunmaktadır (Nye ve Welch, 2017/2018: 411). Karşılıklı bağımlılığın faydası genellikle sıfır toplamlı veya sıfır toplamlı olmayan şeklinde ifade edilmektedir (Nye ve Welch, 2017/2018:413). Yani sıfır toplamlı konumda mutlak kazanç ile mutlak kayıp varken, kazan – kazan durumunun oluşturduğu pozitif toplamlı oyun ile her iki tarafın da zarara uğrayacağı negatif toplamlı oyundan da bahsetmek mümkündür. Çoğu liberal ekonomist için karşılıklı bağımlılık, sadece ortak çıkarların bulunduğu ve günün sonunda kazan – kazan durumunu oluşturacak bağımlılıklarda mümkündür (Nye ve Welch, 2017/2018: 413). Fakat göz ardı edilen bir nokta vardır ki, her zaman simetrik, faydaların eşit olduğu ve pastanın paylaşımı noktasında çıkabilecek çatışmalar üzerinde düşünülmemesidir. İki isim için de bilhassa karşılıklı ekonomik bir bağımlılıkta her zaman için siyasi çatışma mevcuttur (Nye ve Welch, 2017/2018:414). Kaldı ki karşılıklı bağımlılık, bazen bir silah olarak da kullanılabilir. Günümüzde ortaya çıkan çatışmalara tepki olarak diğer devletlerin birtakım ekonomik yaptırım uygulamaya girişmesi buna bir örnektir.

Yine başka bir örnek, askeri karşılıklı bağımlılığın sıfır toplamlı olma zorunluluğunun olmadığı üstünedir. Sürekli bir güç dengesi aramaksızın, askeri anlamda müttefikler, herkes için gelişmiş güvenlik sağlamak için aktif olarak karşılıklı bağımlılık oluşturabilirler (Keohane ve Nye, 2012: 9). Bir taraf statükoyu bozmaya çalışıyorsa, kazanç diğerinin olacaktır; ancak tarafların çoğu veya tamamı istikrarlı bir statüko istiyorsa, aralarındaki güç dengesini koruyarak ortaklaşa kazanma durumu bir alternatif olacaktır. Bunun aksi hali ise ekonomik karşılıklı bağımlılık politikalarının, işbirliğinden büyük ve net faydalar beklenebileceği zaman bile rekabeti içermesidir (Keohane ve Nye, 2012: 9). Geleneksel askeri güvenlik politikaları ile ekonomik karşılıklı bağımlılık politikaları arasında önemli farklar buradan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, Keohane ve Nye'ye (2012) göre karşılıklı bağımlılığı, tamamen dengelenmiş karşılıklı bağımlılık durumları açısından tanımlamamaya da dikkat etmeliyiz. Aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinde etki kaynakları sağlaması bağımlılıktaki asimetride yatmaktadır. Daha az bağımlı aktörler, bir mesele üzerinde pazarlık yaparken ve belki de diğer meseleleri etkilemek için genellikle karşılıklı bağımlı ilişkiyi bir güç kaynağı olarak kullanabilmektedirler (Keohane ve Nye, 2012: 9).

Türkiye ve İsrail'in inişli – çıkışlı siyasi odaklı ilişkilerine baktığımızda yine de turizm, ticaret ve ekonomi alanlarında belli bir karşılıklı ilişkiyi ve düzeyi yakaladıkları görülmektedir. Ancak siyasi çatışmalar, iki ülkenin potansiyelini kullanmasını engellemektedir. Bu sebeple günümüzde deniz yetki alanları kapsamında tartışılan konular bu iki ülkenin bağımlılığı açısından önemli fırsatlar teşkil etmektedir.

2. Türkiye – İsrail İlişkilerinde Tarihsel Süreç, İlişkilerin Genel Çerçevesi ve Dönüm Noktaları

Türkiye ile İsrail siyasi ilişkilerinde tarihsel dönemlendirme kabaca 1948 – 1990, Soğuk Savaş sonrası 1990 – 2000'ler ve 2010 ile süregelen günümüz şeklinde değerlendirilebilir. Türkiye ile İsrail zaman zaman birbirini “stratejik ortak” olarak tanımlarken (Özellikle 1990'lar dönemi ele alınmaktadır.) bilhassa 2010 sonrası dönemde ise ticari ve ekonomik ilişkilerde birtakım gelişmeler sağlansa da diplomasi konusunda çatışma yaşanmıştır.

İsrail kurulurken Türkiye 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk nüfusu çoğunlukla Müslüman olan ülke olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin yer alacağı blok yavaş yavaş belirirken, Batılı ülkelerin bu adımı atmasını takriben Türkiye de sistemin gereksinimlerine ayak uydurarak aynı yolu izlemeye karar vermiştir. Ancak 1948'de yaşanan ilk Arap – İsrail Savaşı'nda tarafsız kalmayı tercih eden Türkiye, BM'nin 1947'de çıkardığı bölünme planına karşıt oy kullanmıştır

(Ersoy Ceylan, 2021: 2). Arap ülkeleri çoğunlukla ABD'ye karşı SSCB'nin tarafında yer alırken, Türkiye ise bulunduğu bölge ülkelerinden bu noktada ayrılmıştır. Ayrıca Türk dış politikasında 1948 dönemine bakıldığında yönetici elitin de Arap dünyasına, kültürüne ve geleneklerine karşı olan eleştirel düşünceleri, İsrail ile ilişkilerin başlamasında önemli rol oynamıştır (Ersoy Ceylan, 2021: 3).

İsrail dış politikasının kendi karar vericilerinden bağımsız olarak ortaya çıkan yapısal parametreleri de bulunmaktadır (Aytürk, 2022: 215). Bu üç parametre, coğrafya, jeopolitik konum ve demografi olarak sınıflandırılmıştır. İsrail, kuruluşundan bu yana Orta Doğu coğrafyasında bulunan diğer devletlerden kendini ayrı tutmakta ve Müslüman olmayan, demokrasisi ile bölgede örnek teşkil edebilecek bir devlet konumuna gelmeyi arzu etmektedir. Diğer bir deyişle, Batılı liberal demokratik düzenlerle doğru diyalog kurabildiği, aynı dilden konuşabildiği yönünde kendisini pazarlamaktadır (Çiçekçi, 2021: 208). Bu yönü ile Türkiye'nin Orta Doğu coğrafyasında bir rol model olabileceği tartışmaları ile benzerlik göstermektedir. Temeldeki fark ise şudur ki; Türkiye'ye yönelik bu konumlandırmalar başka aktörler tarafından yapılırken İsrail bu görevi tamamen kendisi üzerinden biçmektedir. Yine Aytürk'e göre bu parametrelerden ayrı olarak İsrail dış politikası dört ana hedef üzerinde ilerlemektedir. Bunlar meşruiyet arayışı, barış arayışı, güvenlik arayışı ve diasporada olan Yahudi nüfusu koruma sorumluluğudur (Aytürk, 2022: 222). Ancak İsrail dış politikasında göze çarpan bir diğer nokta, zorlayıcı diplomasi ve caydırıcılığa sıkça yönelmesi ve güvenliğini sağlamasında, zorlayıcı diplomasiyi başat stratejisi olarak kullanmasıdır (Çiçekçi, 2021: 211).

İki kutuplu düzende yaşanan bloklaşmalarda her aktörün pozisyonunun belirlenmesi gerekliydi. Tarafsız kalmaktansa Türkiye ve İsrail, ABD önderliğinde gelişen Batı bloğunda yer almayı tercih etmiştir. Bu durum iki ülke için jeopolitik açıdan da kâr sağlamıştır. Öncelikle İsrail için Arap ülkelerin çoğunlukta bulunduğu söz konusu coğrafyada Türkiye gibi hem nüfusu Müslüman hem de kendisini tanıyan bir devletin olması oldukça yararlıyken, Türkiye için de Orta Doğu bölgesinde Ankara'nın değerlerinden taviz vermeden yürütebileceği bir ilişki ağı kurulması ihtimali önemli olmuştur. Bu jeopolitik önem, daha sonra Bağdat Paketi antlaşmasından dolayı gizli tutulsa da dönemin gerektirdiği Batı'nın çevreleme politikası dâhilinde güvenlik alanında iş birliğini getirmiştir (Ersoy Ceylan, 2021: 3).

1950'lerde de aynı şekilde Arap nüfus yoğunluğu olan coğrafyada İsrail Başbakanı Ben – Gurion, Türkiye'ye olumlu çerçevede yaklaşmaya çalışmıştır. İsrail'in buradaki öncelikli hedefi Pan-Arabizm'i ve Arap tehdidini engellemek, İsrail üzerindeki izolasyoncu Arap baskısını kırmak ve bölgede yeni bir denge kuracak güç haline gelmek olmuştur (Ersoy Ceylan, 2021: 4). Türkiye bu noktada bir partner olarak görülmüştür. Yine bu yıllarda ABD Sekreteri John Foster Dulles'in girişimiyle Türkiye, İsrail'in 1958'de kurduğu Çevresel Pakt'a (*Peripheral Alliance* veya *Phantom Pact*) katılmıştır (Kılıçoğlu, 2021: 50). Bu durum yalnızca Soğuk Savaş'ta yer alan bloklaşmalardan değil, Türkiye'nin Suriye ile gerilen ilişkilerinden, Suriye ve Mısır'ın Sovyetler Birliği'ni desteklemesinden ve Irak'ın Bağdat Paketi'nden çıkmasından da kaynaklanmıştır (Ersoy Ceylan, 2021: 6). Oluşan bu boşlukta ve Sovyet – Arap tehdidi çerçevesinde Türkiye, İsrail ile olan pakta ılımlı bakmıştır.

1967'ye geldiğinde yaşanan Altı Gün Savaşları'nda ise Türkiye herhangi bir aktif pozisyon almaktan kaçınmış ve Arap ülkelerinin çağrılarına paralel bir şekilde, İsrail'in savaşta ele geçirdiği topraklardan geri çekilmesi hususunda çağrıda bulunmuştur (Efron, 2018: 5). Arap ülkelerinin tepkisini çekmeyecek şekilde, sağduyulu yapılan bu açıklamaya rağmen Türkiye, Arap ülkeleri gibi İsrail'i yine de "saldırgan devlet" olarak nitelemekten kaçınmıştır. Savaştan on iki sene sonra 1979'da Türkiye ve İsrail ilişkilerine diplomasi penceresinden baktığımızda belki de ilk kez önemli bir kopuş meydana gelmiştir. Filistin lideri Yaser Arafat'ın yaptığı Ankara ziyareti sonrası ABD ve İsrail'in "terörist organizasyon" olarak tanımladığı Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bir

temsilciliğini Türkiye’de açması, diplomatik ilişkileri 1980’de Türkiye’nin hızlandırmasıyla sembolik seviyeye indirmiştir (Efron, 2018: 6). 1980’lerde ne Türkiye ne de İsrail, ilişkilerin iyileştirilmesi anlamında herhangi bir çaba sarf etmemiştir. Uzun bir aradan sonra yalnızca Soğuk Savaş bitimi ile 1991’de gerçekleşen Madrid Zirvesi’ndeki temaslar sonucu diplomatik ilişkiler tekrardan Büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır. Ancak Türkiye, denge politikasına yönelik bir şekilde Filistin’le de diplomatik ilişkilerini aynı seviyeye yükseltme gereksinimini duymuştur.

1990’larda yaşanan Madrid Barış Konferansı, Birinci Körfez Savaşı, Oslo Süreci gibi girişimler, Türkiye ile İsrail ilişkilerini ilk yıllarda olan güvenlik merkezli partnerlikten ekonomik öncelikli ortaklığa ve güçlü stratejik bir ortaklığa taşımıştır (Efron, 2018: 6). 1990’larda da 1960’larda olduğu gibi Türkiye’nin İsrail’e bakış açısı, güvenlik kaygısı duyduğu Suriye’den dolayı olumlu yönde gelişmiştir. Suriye’nin ASALA gibi Ermeni terör örgütlerini desteklemesi, sınırlarında PKK terör örgütüne lojistik destek sağlaması gibi Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehdit eden girişimleri, İsrail ile olan ilişkilerin daimi şekilde gelişmesini tetiklemiştir. Türkiye’nin erişemediği silah sistemlerine İsrail aracılığıyla ulaşması, İsrail’in Türk savunmasından yararlanması gibi faaliyetler bu dönemin ortak güvenlik merkezli iş birliğine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bu sektörler dışında 1999’da yaşanan Marmara depreminde İsrail’in ilk yardım teklif eden ülkelerden biri olması, 2000’e gelindiğinde su üzerine iki ülke arası ticari antlaşmaların yapılması gibi çok kategorili ilişkiler; bizlere 1992 – 2000 arası dönemi bu iki ülke için bir “balayı” olarak resmetmektedir.

Ancak yukarıdaki dönemlere kadar inışı az sayılabilecek bu ikili ilişkiler 2000’e gelindiğinde değişmiştir. 2000’li yıllar artık bir nevi bozulmadan kopma noktasına gelecek bir süreç olmuştur. 2000’in başında ortaya çıkan İkinci İntifada, İsrail Savunma Kuvvetleri’nin Filistin nüfusuna karşı gerçekleştirdiği şiddet eylemleri Türkiye kamuoyunda olumsuz bir hava yaratmıştır 2002 yılında Türkiye genel seçimleriyle birlikte iktidara gelen AKP hükümeti, İsrail’in bu politikalarına net bir şekilde karşıt tavır alırken 2004’e kadar diplomatik ilişkiler gözle görülür bir şekilde gerilmemiştir. Ancak 2004’te İsrail’in Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin’i suikastle öldürmesinin ardından İsrail’in bu girişimi, Türk yetkililer tarafından “terörist bir faaliyet” olarak nitelendirilmiş ve Gazze’de yaşananların bir devlet terörü olduğu söylenmiştir (Efron, 2018: 7). 2006’da Filistin’in gerçekleştirdiği seçimlerde Hamas’ın zaferi, Türkiye – İsrail ilişkilerinin gerilemesini hızlandırmış ve iki ülkenin dengesini bozmuştur. Gazze ve İkinci Lübnan Savaşı’nda yaşanan çatışmalar, Türk kamuoyunda anti – İsrailci söylemleri yükselişe geçirmiş ve ülke çapında İsrail karşıtı protestolar da düzenlenmiştir.

2009’da Davos’ta gerçekleşen Dünya Ekonomi Forumu’nda ise İsrail Başkanı Shimon Peres ile Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın arasında geçen diyalog, Türkiye – İsrail ilişkilerinde yer alacak önemli bir gelişme olmuştur (Samaan, 2018: 57). Bu zirveden sonra İsraili siyasetçiler Türkiye’yi sürekli olarak eleştirmiş ve Türkiye’nin Gazze’de yaşananları İsrail’in yaptığı bir soykırım olarak nitelendirmeye devam ederse, kendilerinin de sözde Ermeni soykırımını tanıyacaklarına yönelik tehditlerde bulunmuşlardır. Bu süre zarfında birtakım ortak tatbikatlarda (bkz. Anadolu Kartalı Askeri Tatbikatı) İsrail’in yer alması Türkiye tarafından bloke edilmiş, İtalya ve ABD’nin girişimleriyle dahi herhangi bir ortak tatbikat düzenlenememiştir. İsrail, bu durumları diplomatik ilişkiler anlamında protesto etmezken tavrını daha sonradan yaşanan “alçak koltuk krizi”nde göstermiştir (Stratfor, 2010). İsrail Dışişleri Bakanı Vekili Danny Ayalon ile Türkiye’nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol’un aynı yükseklikteki koltuklara oturmaması bir kriz ortamı yaratmıştır. Daha sonradan İsrail resmi bir özür dilese de bu kriz aşılamamış ve ilişkileri bozulma noktasına getirmiştir.

Bozulmadan tam anlamıyla kopuşa gidecek süreç ise 2010 Mavi Marmara Saldırısı ile gerçekleşmiştir. Neredeyse altmış yıllık Türkiye – İsrail ilişkilerini, İnsani Yardım Vakfı (İHH) personeline karşı ateş açan İsrail kuvvetleri ile kopma noktasına gelmiştir. İsrail’in İHH personelinin Hamas’ı desteklediğine, yardım değil silah götürdüğüne ve uyarılara rağmen

ilerlemesini durdurmadığına yönelik iddiaları krizi tırmandırmıştır. ABD'nin tüm arabuluculuk girişimine rağmen ikili ilişkiler düzelmemiş, bu kriz ilişkilerin tüm seviyesini etkilemiştir. Ancak 2013'e gelindiğinde olaydan üç sene sonra Obama'nın ortak telefon görüşmesi sayesinde Netanyahu, Erdoğan'dan özür dilemiş ve tazminat için gerekli olan anlaşmanın tamamlanmasına yönelik kabulünü bildirmiştir (Ersoy Ceylan, 2021: 13).

Orta Doğu coğrafyasında yaşanan Arap Baharı'nın en yıkıcı şekliyle Suriye'de ortaya çıkması, yine iki ülkeyi birbirlerine karşı mesafelerini korusalar da sınırlı düzeyde yakınlaştırmıştır. Bölgedeki istikrarsızlık, Esad rejiminin çökme ihtimali gibi başlıklar, bu iki ülkenin birbirleri arasındaki gerginliği en azından gündemde tutmamaları gerektirdiğini iki tarafa da hatırlatmıştır. Suriye meselesinde gerek Türkiye gerek İsrail, Esad rejiminin karşısında yer almıştır. Türkiye'nin Suriye'deki önceliği PKK uzantısı YPG – PYD terör örgütlerini sınırlarından uzaklaştırmak iken, İsrail'in ise Golan Tepeleri üzerindeki hakkı olmuştur. Diğer yandan iki ülkenin İran üzerindeki kaygıları da ortak bir zeminde buluşmaktadır. Ancak ilişkilerin kopuş evresine geçtiği süreçte Netanyahu'nun Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) bağımsızlığını destekleyen söylemleri ikili ilişkilerdeki gerilimin devam etmesinin sebeplerinden biridir.

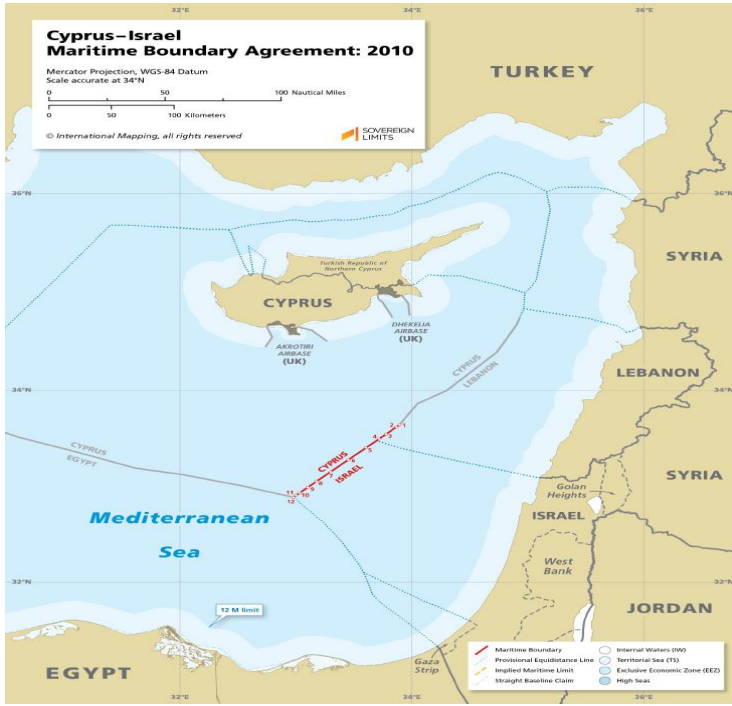
Diplomatik gerilimin devam ettiği 2011 – 2016 döneminde Türkiye'nin başta gelen taleplerinden biri İsrail'in Gazze ablukasını kaldırması olmuştur. İsrail ise Türkiye'nin Hamas'ın askeri kanadında yer alan liderlerini sınırları içerisinde tutmamasını istemiştir (Efron, 2018: 26). Türkiye ilişkili bazı kişileri sınır dışı etse de bu gelişme, görüşmelerin yapılmasına katkı sağlamamıştır. Bundan sonraki süreçte gerilimin tırmandığı nokta yine Gazze olmuştur. Özellikle Mayıs 2018'de Gazze'de çıkan çatışmalarda İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin 2000'in üzerinde Filistinli'yi yaralamasının yanında yüzlerce kişinin ölümüne sebep olmasını Erdoğan sert bir dil ile eleştirmiş ve "Netanyahu'nun ellerinde Filistinlilerin kanı olduğu" söyleminde bulunmuştur. Buna karşılık Netanyahu ise Türkiye'yi "Kuzey Kıbrıs'ta işgale devam etmek için binlerce Türk askerini adaya gönderdiğine" ve "Suriye'yi işgal edenlerin kendilerini suçlayamayacaklarına" dair söylemlerle suçlamıştır. Gazze'de yaşananlardan sonra ABD'nin 2018'de Kudüs'ü İsrail'in başkenti ilan ederek Büyükelçilik açmasını takiben Türkiye, tüm diplomatik misyonunu ülkeye geri çağırmıştır.

Bu süreçten sonra Türkiye ve İsrail genellikle Doğu Akdeniz havzasında meydana gelen gelişmelerle birlikte anılmaya başlanmış ve deniz yetki alanları üzerinde yaşanan antlaşmalar ile uyuşmazlıklar nezdinde anılmışlardır. Tarihsel süreci ele aldığımızda özellikle son yirmi yılda ikili ilişkilerin büyük oranda iniş – çıkış yaşadığını ve bu durumun kısmen kopuşla neticelendiği görülmektedir. İlişkilerin kopma noktasına gelmesinde başlıca iki olay olan Türkiye'nin İsrail ilişkilerinde Gazze'ye öncelik vermesi ve İsrail'in Türk vatandaşlarına ateş açtığı Mavi Marmara Saldırıları dönüm noktaları olarak nitelendirilebilir.

3. Doğu Akdeniz Ekseninde Türkiye ve İsrail'in Pozisyonları

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve buralarda doğal gaz / hidrokarbon araştırmalarına Türkiye bölge ülkelerden daha geç dâhil olsa da, İsrail münhasır ekonomik bölge, sismik araştırmalar ve gaz sahalarının potansiyeli tartışmalarında yerini önceden almıştır. U.S. Geological Survey'in (2010) yayınladığı Doğu Akdeniz'de olası rezervleri sunan raporda İsrail'in sınırları içerisinde bilhassa Leviathan sahasının oldukça güçlü bir potansiyele sahip olduğu bilinmektedir. İsrail'in yaptığı münhasır ekonomik bölge antlaşmalarının arasında 17 Aralık 2010'da imzalanan ve 9 Mart 2011'de yürürlüğe giren Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile olan saha sınırlandırması yanında Ürdün ile 18 Ocak 1996'da imzalanan ve 17 Şubat 1996'da yürürlüğe giren deniz sınır antlaşması bulunmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2022). Özellikle GKRY'nin Doğu Akdeniz'de 2003 Mısır, 2007 Lübnan ve 2010 İsrail antlaşmaları tamamen Türkiye'nin bölgedeki etkisini kırmaya yönelik atılan adımlar olmuştur.

Şekil 1: 2010 İsrail – GKRY Deniz Sınırlandırma Antlaşması'nın Haritası

Kaynak: 2010 İsrail – GKRY Deniz Sınırlandırma Antlaşması'nın Haritası. Erişim Adresi: <https://sovereignlimits.com/boundaries/cyprus-israel-maritime>.

Türkiye ise bu yalnızlığını 2011 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kendi sahalarını araştırma yapmak üzere TPAO'ya devretmesiyle kırmaya çalışmış ancak tanınan bir yönetim ile yapılan antlaşma ancak 27 Kasım 2019'da Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" ile gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Türkiye – Libya UMH Sınırlandırma Antlaşması Haritası

Kaynak: Türkiye – Libya UMH Sınırlandırma Antlaşması Haritası. Erişim Adresi: https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/TR_-_TURKIYE_LIBYA_MUTABAKAT_Baski.pdf.

Yıllarca Yunanistan – GKRY – İsrail ve Yunanistan – Mısır – GKRY üçgeninde ABD'nin bölgesel angajmanı noktasında ilerleyen Doğu Akdeniz meselesinde, 2018'de gündeme gelen ve 20 Mart 2019'da İsrail'de ön imzası atılan ve nihai olarak Ocak 2020'de imzalanan East Med projesi (Pirinççi, 2022), bu dönüşümün yansımalarından biri haline gelmiş ve AB tarafından yaklaşık 36,5 milyon avroyu aşan şekilde fon verilmesi üzerinde anlaşma yapılmıştır. Boru hattının denizde İsrail ile GKRY arasındaki bir noktadan yani İsrail'in Leviathan Havzası'ndan başlayarak Poseidon ve IGB boru hatları ile Girit Adası ve Yunanistan üzerinden İtalya'ya kadar uzatılması planlanmıştır (Acer, 2022: 1-2).

Ancak bu projenin fizibilite imkânlarının yetersiz ve gerçek dışı olması uzun vadede ABD çıkarlarıyla ters düşebileceği sonucunu doğurmuş ve Ocak 2022’de ABD tarafından bu projeye verilen destek geri çekilmiştir. East Med’in temelde üç hedefi; Yunanistan’ı enerji dağıtım merkezi haline getirmek, Yunanistan’ı Doğu Akdeniz’de söz sahibi aktör konumuna getirmek ve bölgede Türkiye’nin etkinliğini sınırlandırmak olduğundan; desteğin geri çekilmesiyle esasında İsrail değil, Yunanistan ve GKRY darbe yemiştir (Pirinççi, 2022). East Med’in bu başarısızlığından sonra Türkiye ve İsrail’in görüşmelerinin gündeme gelmesi ise tesadüf olamayacak derecede tartışılmaya açık bir konudur. Böyle bir projenin sona ermesi ile birlikte gündeme İsrail’den çıkacak kaynağın rotasının ne olacağı sorusu gündemde olmuş ve Ceyhan Boru Hattı ile TANAP hattı üzerinde yayınlar ve haritalar ortaya çıkmıştır. Bu ihtimaller esasen East Med imzaları atılmadan önce de konuşulan konular arasındadır.

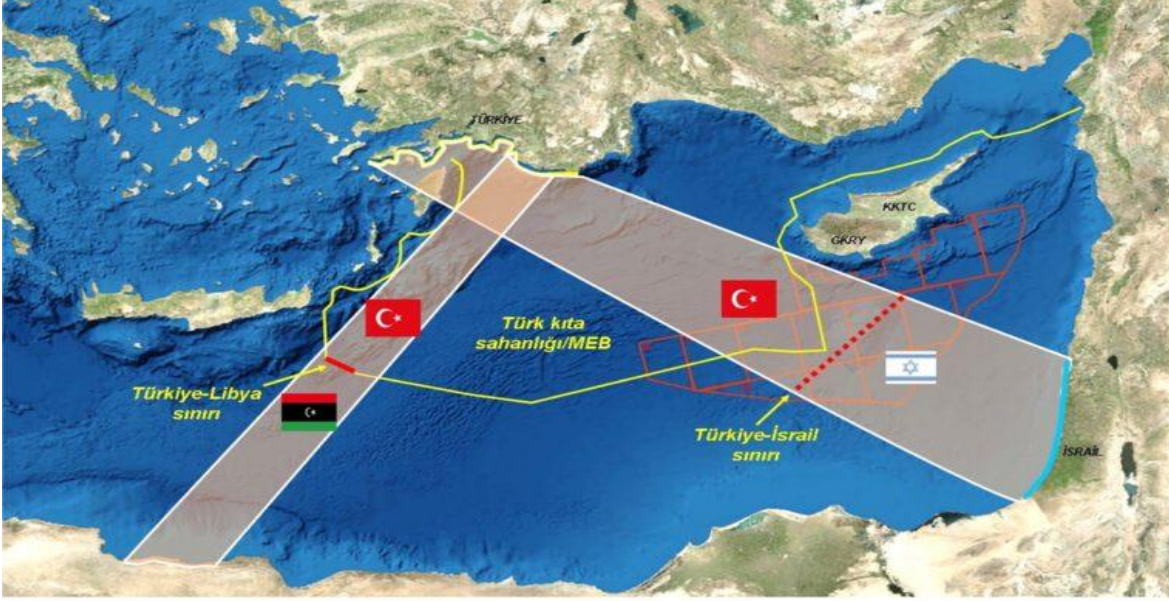
Şekil 3: İsrail’den Çıkacak Kaynağın Muhtemel Pazar Yolları ve TANAP Önermesi

Kaynak: İsrail’den Çıkacak Kaynağın Muhtemel Pazar Yolları ve TANAP Önermesi. Erişim Adresi: <https://www.naturalgasworld.com/eastmed-the-beginning-of-the-end-gas-in-transition-96699>.

Doğu Akdeniz meselesinde ayrıca Türkiye ile İsrail'in karşılıklı kıyılarının bulunduğu vurgulanmaya devam etmeli ve Libya UMH ile imzalanan antlaşmaya benzer şekilde bir sınırlandırma yapmanın üzerine düşülmelidir.

Şekil 4: Türkiye ve İsrail'in Karşılıklı Kıyıları ve Olası Sınırlandırma Hattı

Kaynak: Türkiye ve İsrail'in Karşılıklı Kıyıları ve Olası Sınırlandırma Hattı. Erişim Adresi: <https://turkdegs.org/icerik/filistin-tuerkiyenin-denizden-komsusudur>.

4. Enerjide Muhtemel İşbirlikleri ve Beklentiler, Benzerlikler ve Farklılıklar

İsrail'den çıkacak gazın GKRY – Girit – Yunanistan hattını izleyerek Avrupa'ya dağıtılması konusunda Batı'nın uzunca bir süredir gündemde tuttuğu East Med Boru Hattı Projesi'nden ABD'nin Ocak 2022'de desteğini geri çekmesi (Gençtürk, 2022) büyük yankı uyandırmış ve bir anlamda proje, tüm AB fonlarına ve birçok Doğu Akdeniz'e kıyıdaş ülkenin desteğine rağmen hayata geçirilemeden son bulmuştur. Bu gelişme birtakım soruları gündeme getirmiştir. Bilinmektedir ki Avrupa, Rusya'dan ihraç ettiği doğal gazı olabildiğince asgari düzeye indirmek istemekte ve bu bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir.

Özellikle çapraz bir okuma yapıldığında görülmektedir ki 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle başlayan çatışmalardan sonra bu tartışmalar daha da şiddetlenmiş ve Avrupa bu bağımlılığı kırmak için Rusya'nın olası gazı kesme durumunu göz önünde bulundurarak yeni arayışlar içerisine girmiştir. İsrail ise yüksek potansiyel taşıyan deniz sahalarındaki kaynaklarına uzun süredir pazar arama niyetindedir. Ancak bugüne kadar yapılan münhasır ekonomik bölge antlaşmaları dışında East Med projesi gibi fizibilite açısından müsait olmayan veya Doğu Akdeniz Gaz Forumu gibi oluşumlar tamamen bilinçli, çoğu kez GKRY – Yunanistan lobileriyle desteklenmiş “siyasi” adımlar olmuştur. Söz konusu proje rafa kaldırıldıktan sonra akla gelen ve hâlihazırda bulunan bir diğer rota Türkiye'yi işaret etmektedir.

Ukrayna Savaşı'nın şiddetlendiği günlerde 2007 yılından bu yana İsrail ile Türkiye arasında en yüksek temaslı görüşme 9 Mart 2022'de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog arasında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin özellikle Doğu Akdeniz meselesi üzerinde durduğu görüşmede, bilhassa Yunanistan'ın Türkiye'nin sismik araştırmalarını engellediği yönündeki sorunların, iki ülkenin iş birliği ile aşılabileceği dile getirilmiştir (“Cumhurbaşkanı Erdoğan ile”, 2022). Buna karşılık Herzog, toplantının her iki ülke için önemini vurgulayarak, geçmişin mağduriyetlerinin ortadan kalkmayacağını kabul ederken, her iki ülkenin

de farklılıklarını açıklık ve karşılıklı saygı ile özellikle geleceğe odaklanarak çözeceğini vurgulamış ve ilişkilerin temkinli, şeffaf şekilde ilerleyeceğini belirtmiştir (Bakir, 2022). Ayrıca daha önce başlatılmış olan enerji eksenli işbirliğinin de devamının gelebileceğini belirten yetkililer, İsrail ile olan ticaret hacminin de 2022’de 10 milyar dolara çıkacağını öngördüklerini belirtmişlerdir. Yine İsrail’in Ankara Maslahatgüzarı Irit Lillian, Mayıs 2022’de verdiği demeçte, iki ülke arası ticaret hacminin 2021 yılında 8 milyar dolar olduğunu, son dönemlerde ikili ilişkilerin pozitif yönlü, ekonomi ve sanayi bazlı işbirliğinin öne çıktığını belirtmiştir (“Türkiye İsrail Ekonomik”, 2022).

Bu gelişmeler ışığında görülmektedir ki East Med öncesi gündeme gelen Türkiye – İsrail hatlı boru projeleri tekrar yenilenebilir ve hatta TANAP üzerinden devam ettirebilir. İki ülkenin görüşü enerji hususunda ortak zeminde buluşmaktadır. Türkiye’nin hazır bulundurduğu enerji boru hatları ise “oyun değiştirici” aktör benzetmelerini akla getirmektedir.

İsrail ve Türkiye, tarihsel sürece bakıldığında ekonomiyi politikadan ayırabilme konusunda etkili olmuş iki ülkedir. Ancak zaman zaman siyasi atmosfer, her iki ülkenin girişimcilerinin ve iş insanlarının risk almasını engellemiş ve bu politikalar ekonomik bağların gelişimini zorlaştırmıştır. O sebeple potansiyelin altında kalan bir ilerleme kaydedilmiştir. Şimdilerde ise ortak beklenti enerji başlığı altında ilerlediği sürece Türkiye’nin Filistin öncelikli İsrail politikasının yanına enerji kategorisi de eklenecektir. Ancak İsrail’in de Filistinli nüfusa karşı şiddet yanlısı tavrından uzaklaşarak Filistinlilerin inancını özgürce yaşayabileceği bir ortam sağlamalı, Türkiye ile her alanda ikili ilişkilerini düzeltmeye çalışmalıdır. Diğer yandan Türkiye de toplumunda bulunan Yahudi nüfusla kültürel çerçevede projeler geliştirebilmelidir. Bu gibi farklı kategorilerde atılacak adımlar, kuşkusuz enerji alanındaki muhtemel işbirliğini hızlandıracak ve temelini daha sağlam bir zemine oturtacaktır. Buna ek olarak belirtilmelidir ki bu gibi adımlar atılmasa da artık reel politik ekseninde enerji ve ekonomi öncelikli alanlarda iş birliğine iki ülke de ihtiyaç duymaktadır. Nitekim iki ülke ilişkilerinin kopuş yaşadığı dönemlerde ticaret hacminin yükselmesi, Türkiye’nin de İsrail’in de başlıkları kategorize edebilmesine ve bölümlenmesine (*compartmentalization*) bağlı olmuştur.

Bunların yanında her iki aktörün de Suriye politikalarının farklı bakış açısı bulunsa da, Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan’a destek verilmesi, doğalgaz boru hattına sahip olma ve doğalgaza pazar bulma ihtiyacı gibi karşılıklı kazan kazan ilişkisi içinde oldukları alanlar vardır. Bu benzerliklerin yanında oluşabilecek farklılıklar muhtemeldir ki Filistin sorununda kendisini göstermektedir.

5. İşbirliği Işığında Karşılıklı Bağımlılık Yaratılması İhtimali

İsrail ile Türkiye’nin enerji öncelikli olası bir iş birliğinde karşılıklı ekonomik bağımlılık oluşacaksa bunun bir kazan – kazan durumu yaratacağı açıktır. Ancak enerji hususunda yol kat edilecek olası işbirliklerinin, üst düzey bir karşılıklı bağımlılık yaratma potansiyeline sahip olacağı konusu tartışmalıdır. Yukarıda bahsedilen olasılıklardan yola çıkıldığında görülmektedir ki enerji başlığı altında East Med projesinin başarısızlığından sonra İsrail’in ulaşacağı pazarlar için güzergâh alternatifi daha da sınırlandırılmıştır. Gündeme ise Ceyhan ve TANAP boru hatları nezdinde Türkiye güzergâhı gelmiştir. Tüm bu sınırlandırmalara rağmen karşılıklı bağımlılık konusu sadece enerji alanı ile oluşabilecek bir durum olmamaktadır.

Bu hazır güzergâh diğer alternatiflerden ziyade İsrail açısından daha kısa mesafe, daha az maliyet ve pastanın daha az dilimlerle bölünmesi demek olacaktır. Türkiye açısından bakıldığında ise hâlihazırda işletmede olan TANAP’a katılacak İsrail gazının Avrupa’ya ulaşmasından edeceği kazanım, şu anki durumdan çok daha karlı olacaktır. Bu projeksiyonda İsrail ve Türkiye işbirliğine bağımlı hale gelebilecek bir diğer aktör ise Avrupa’dır. Rusya’dan aldığı gazı yüzde yüzlük bir oranla sadece bu işbirliği ile telafi edemeyecek olsa bile Avrupa’nın öncelikli hedefi, Rusya’ya

duyduğu gaz bağımlılığını azaltmak olacaktır. Türkiye ve İsrail'in diğer başlıklarda farklılıklarının giderilememesi durumu ise enerjideki karşılıklı bağımlılığı ortadan kaldırmayacaktır.

Günümüz gelişmeleri iki ülkenin de bu konuda bir işbirliğine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Hâlihazırda İsrail'in kaynağı kendisi için bir artı iken, Türkiye'nin de sahip olduğu doğalgaz boru hattı bir diğer artıdır. İsrail'in pazarlayacağı kaynak Türkiye'ye ihtiyaç duyarken, Türkiye de daha fazla gazı Avrupa'ya temin etmek için İsrail'in kaynağına gereksinim duyacak ve bundan kendisi de yararlanabilecektir. Ayrıca diğer yandan yapılabilecek bir deniz sınırlandırma antlaşması, İsrail'in GKRY ile yaptığı antlaşmada kaybettiği deniz alanlarını kendisine geri kazandırabileceken, Türkiye de Doğu Akdeniz'deki varlığını güçlendirecek ve oyun değiştirici rolünü temellendirecektir. İki ülkenin bu alanlardaki çıkarları sınırlı karşılıklı bağımlılık alanı oluşturmaktadır.

Ancak önümüzdeki dönemde Türkiye – İsrail ilişkilerinde Kıbrıs'ın belirleyici bir rol oynayacağını belirtmek gerekmektedir. Özellikle ABD'nin Eylül 2022'de bir yıl süre ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne silah ambargosunu kaldırması oldukça önemlidir (“Dendias thanks US”, 2022). Türkiye ve KKTC aleyhine atılan bu adımdan sonra, GKRY'nin İsrail'den Demir Yumruk (Iron Dome) savunma sistemini satın almaya yönelik girişimleri hızlanmış ve iki ülke arası görüşmeler sıklaşmıştır (Watkins, 2022). Bu süreç yalnızca savunma sistemi müzakereleri ile kalmamıştır. 14 Ekim 2022'de Doğu Akdeniz Gaz Forumu zirvesi gerçekleşmiş ve aynı gün Yunanistan, GKRY ve İsrail'in elektrik üretiminin denizaltı kablolar ile birbirine bağlanmasını öngören Avrupa Birliği fonlu Eurasia Interconnector projesinin tanıtımı yapılmıştır (“Eurasia Interconnector ready for”, 2022). Öncesinde fizibilite sorunları ile gündeme gelen East Med projesinin bir başka versiyonu ve devamı niteliğinde olan bu proje ile Avrupa'nın enerji bağımlılığını azaltma, enerji pazarındaki rekabeti güçlendirmek ve bir enerji koridoru oluşturmak amaçlanmaktadır. Yunanistan, Mısır, İsrail ve Ürdün enerji bakanlarının da yer aldığı etkinlikte GKRY Başkanı Nicos Anastasiadis, bu projeden Yunanistan ve İsrail'in de çokça faydalanabileceğini belirtmiştir (“Cyprus, EU launch, 2022). Şimdilik GKRY ve Girit arası çalışmalara odaklanılan projenin bir sonraki aşamasında İsrail ile yapılacak bağlantı üzerine çalışılacaktır (Eurasia Interconnector ready, 2022).

Kıbrıs eksenli tüm bu gelişmelerden hareketle önümüzdeki süreçte İsrail'in Türkiye'ye karşı denge politikası izlemesi kaçınılmazdır. Bir tarafta Türkiye aleyhine sonuçlar doğuracak adımlarla işbirliğine giden İsrail, diğer taraftan normalleşme süreci gereği Eylül 2022'de hâlihazırda Ankara'da maslahatgüzar olarak görev yapan Irit Lillian'ı İsrail'in Ankara Büyükelçisi olarak atamıştır (İsrail'in Ankara Büyükelçisi, 2022). Dört yıl aradan sonra ilişkilerin büyükelçilik seviyesine yükseldiği bu dönemde Türkiye de aynı şekilde karşılık vererek Şakir Özkan Torunlar'ı Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi olarak atamıştır (Şakir Özkan Torunlar, İsrail'e, 2022).

Tüm bu güncel gelişmeler ışığında AB destekli yaratılması planlanan enerji ve elektrik temelli projelere karşın İsrail'in Türkiye'yi tatmin edecek denge politikası üretmesi, iki ülke arası doğal kaynak temelli enerji rotaları hususunda adım atılmasından geçecektir.

6. Sonuç

Türkiye ve İsrail özellikle son on iki yıldır diplomatik ilişkilerinde önemli kopuşlar yaşasa da ekonomi alanında ticaret hacmini yükseltmiş ve iki ülke arası turizm sektörü kesintiye uğramamıştır. İki ülke tarihsel süreçte yaşanan bağlar ve anlaşmazlıklar olsa bile ilişkilerini başlıklara ayırarak sürdürmeyi başarmıştır. Bölgede yaşanan istikrarsızlık ve iki ülkenin zaman zaman ortak paydada bulunduğu kaygıları, ister istemez yine aktörleri belirli durumlarda birlikte hareket etmeye yönlendirmiştir. Ancak ilişkilerin gelişmemesi, olası iş birliklerini ve gerçek potansiyeline ulaşmasını engellemiştir. Bu durum son yıllarda Doğu Akdeniz meselesine de tezahür etmiştir. Fakat konjonktürde meydana gelen değişimler, Avrupa'nın yeni gaz ithal

noktaları arayışı, East Med projesinin desteksiz kalması, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi konular, iki ülkeyi yıllar sonra enerji odaklı bir araya getirmiştir.

İlişkilerin düzelmesi, beklentilerin farklılıklardan daha fazla olması, artık iki ülke ilişkilerinde Filistin meselesinden çok enerjinin öncelikli konuma gelmesi ve görüşmelerin süreklilik kazanması halinde ekonomik temelli projelere ve antlaşmalara imza atılması muhtemel olacaktır. Ancak yalnızca bu alan üzerinden politikalar üretilmesi, karşılıklı bağımlılık yaratamayacak kadar zayıf kalmaktadır. Diğer yandan bu iş birliğinin Filistin halkının karşı karşıya kaldığı sorunların çözümüne de katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

İsrail ile ilişkilerin düzelmeye süreci göz önüne alındığında Türkiye'nin Avrupa ve ABD çerçevesinde Batı ile olan ilişkilerinde de olumlu sonuçlar vermesi olasıdır. Özellikle ABD'nin bölgede ittifakına önem verdiği bu iki ülkenin arasının düzelmesi oldukça arzu ettiği bir durumdur.

Yazarlık Katkıları (Authorship Contributions): İlkyay Türkeş, Güngör Şahin

Kaynakça

- Acer, Y. (2022). *East Med projesinde dönüm noktasına mı geliniyor?*. (SETA perspektif working No: 326). Erişim adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2022/02/P326.pdf>.
- Aytürk, İ. (2022). Haritaya geri dönerken: İsrail dış politikasına yön veren parametreler ve temel hedefler. Meliha Benli Altunışık (Ed.), *Ortadoğu ve dış politika: Arap ülkeleri ve İsrail içinde* (ss. 207-231). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bakir, A. (2022). *Herzog's visit to Ankara: A new era in Turkey – Israel Relations?*. Erişim adresi: <https://english.alaraby.co.uk/analysis/herzogs-ankara-visit-new-era-turkey-israel-relations>.
- Birleşmiş Milletler (2022). *Israel*. Erişim Adresi: <https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/ISR.htm>.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Herzog'un görüşmesinde enerji işbirliği ön plana çıktı. (2022, 9 Mart). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60672177>.
- Cyprus, EU launch project to link island and to European grid. (2022, 18 Ekim). Erişim adresi: <https://www.timesofisrael.com/cyprus-eu-launch-project-to-link-island-to-european-grid/>
- Çiçekçi, C. (2021). Paryanın hegemonyası: Arap baharı prizmasından İsrail'in Ortadoğu politikaları. Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi (Ed.), *Küresel ve bölgesel güçlerin ortadoğu politikaları içinde* (ss. 201-243). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dendias thanks US officials for Cyprus arms embargo lift. (2022, 19 Eylül). Erişim adresi: <https://www.ekathimerini.com/news/1193642/dendias-thanks-us-officials-for-cyprus-arms-embargo-lift/>.
- Efron, S. (2018). *The future of Israeli – Turkish Relations*. Kaliforniya: RAND Corporation.
- Ersoy Ceylan, T. (2021). Israel and Turkey: Once comrades now frenemies. *Contemporary Review of the Middle East*, 1(18), 1-18.
- Eurasia Interconnector ready for construction, "historic day", president says. (2022, 14 Ekim). Erişim adresi: <https://cyprus-mail.com/2022/10/14/euroasia-interconnector-ready-for-construction-historic-day-president-says/>.

- Filistin Türkiye'nin denizden komşusudur. Erişim adresi: <https://turkdegs.org/icerik/filistin-tuerkiyenin-denizden-komsusudur>.
- Gençtürk, A. (2022). US withdraws support from East Med gas pipeline project. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/en/world/us-withdraws-support-from-eastmed-gas-pipeline-project/2470881>.
- İsrail'in Ankara Büyükelçisi olarak Irit Lillian atandı. (2022, 19 Eylül). Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israilin-ankara-buyukelcisi-olarak-irit-lillian-atandi-709790.html>.
- Keohane, R.O. ve Nye, J.S. (2012). *Power and interdependence*. ABD: Pearson.
- Kıllıoğlu, M.E. (2021). Türkiye İsrail çevresel (Hayalet) paktı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 47-65.
- McGrew, A. (2021). Küreselleşme ve küresel siyaset. John Baylis, Steve Smith ve diğ. (Ed.), *Küreselleşen dünya siyaseti* içinde (ss. 61-82). İstanbul: Küre Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2014).
- Natural Gas World. *East Med the beginning of the end gas in transition*. Erişim adresi: <https://www.naturalgasworld.com/eastmed-the-beginning-of-the-end-gas-in-transition-96699>.
- Nye, J.S. ve Welch, D.A. (2018). *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak*. İstanbul: İş Bankası Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2017).
- Pirinççi, F. (2022). *East Med rafa kalkıyor, peki Yunanistan'ın planları?*. Erişim adresi: <https://www.setav.org/eastmed-rafa-kalkiyor-peki-yunanistanin-planlari/>
- Samaan, J.L. (2018). *Israel's Foreign policy beyond the Arab World: Engaging the Periphery*. New York: Routledge.
- Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası ilişkiler sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sovereign Limits. *Cyprus Israel maritime*. Erişim adresi: <https://sovereignlimits.com/boundaries/cyprus-israel-maritime>.
- Steger, M.B. (2010). *Encyclopedia of globaliation* içinde (ss. 521-524) Globalism makalesinden çev. Yakup Çoştı. *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 267-272. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2007).
- Stratfor. (2010). *Israel, Turkey and low seats*. Erişim adresi: <https://worldview.stratfor.com/article/israel-turkey-and-low-seats> .
- Şakir Özkan Torunlar, İsrail'e yeni büyükelçi olarak atandı. (2022, 6 Ekim). Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-israil-e-4-yil-sonra-yeni-buyukelci-3526889>.
- T.C. İletişim Başkanlığı. *Türkiye Libya mutabakatı*. Erişim adresi: https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/TR_-_TURKIYE_LIBYA_MUTABAKAT_Baski.pdf .
- Türkiye İsrail ekonomik ilişkilerinde yeni hedef. (2022, 9 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/turkiye-israil-ekonomik-iliskilerinde-yeni-hedef-5983979> .
- Uluslararası Para Fonu. (2000). *Globalization: Threat or opportunity?*. Erişim adresi: <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200to.htm#II> .

U.S. Geological Survey. (2010). *Assessment of Undiscovered oil and gas resources of the levant basin province eastern mediterranean*. Erişim adresi: <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf> .

Watkins, R. (2022). Cyprus to purchase Israeli iron dome: Report. Erişim adresi: <https://www.thedefensepost.com/2022/08/22/israel-cyprus-iron-dome/>